

8. Gazdasági értéktermelés

ZSIBÓK ZSUZSANNA

Területi kihívás: Növekedtek az egy főre jutó GDP különbségei a vidéki megyék körében

A hazai vizsgálatok szerint a fejlettség területi különbségei (a területi fejlettségről lásd Szabó 2015) időben nagyfokú stabilitást mutatnak Magyarországon (Györi, Mikle 2017; Horváth 2010; Németh 2009; Rechnitzer 2010). A Központi Statisztikai Hivatal területi bontásban (megyék, régiók) a GDP és a bruttó hozzáadott érték adatait közli – a módszertani kérdésekről lásd Dusek, Kiss (2008); Lőcsei (2012) –, ágazati bontású adatok területi szinten csak a bruttó hozzáadott értékről állnak rendelkezésre.⁵

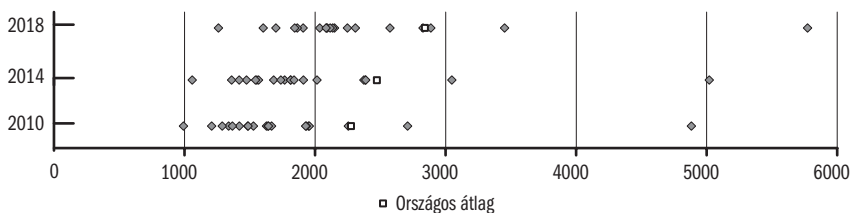
Az egy főre jutó bruttó hazai termék (GDP) tekintetében Magyarország egészét vizsgálva folyamatos felzárkózási folyamat volt megfigyelhető, kisebb megtorpanásokkal:⁶ az Eurostat adatai alapján 2010 és 2018 között az európai uniós átlag 65%-áról annak 71%-ára nőtt a gazdasági teljesítmény, amely időszakban a 2016–17-es évek adata mutatott kismértékű visszaesést. A 2010-es években évente kb. 1 százalékpontot tudott javulni az országos mutató az uniós átlaghoz képest. A globális pénzügyi-gazdasági válság erős hatással bír az időszak növekedési dinamikájára mind nemzeti szinten, mind a területi folyamatok szintjén: az ország egészére, a fővárosra leginkább stagnálás jellemző, és csak egy-két megye volt képes magasabb növekedést elérni (Lengyel, Varga 2018). 2018-ra Budapest csak kb. 9%-kal volt képes meghaladni a 2010-es, változatlan árakon számított egy főre jutó GDP-t, ami a megyék közül a legkisebb növekedés, és a második helyen Pest megye áll a 2010-es értékhez képest 11%-os növekedéssel, míg az országos átlag kb. 21% (a háttérrel lásd Varga, Lengyel 2019). A területi különbségek markánsak: Budapest 2010 és 2016 között az EU-átlag 142%-áról 136%-ára esett vissza, és csak ezután következett fordulat (2018-ban már

⁵ A GDP a bruttó hozzáadott értékből levezethető: $GDP = \text{az ágazatok vagy szektorok által előállított, alapáron értékelt bruttó hozzáadott értékek összege és az ágazatokra vagy szektorokra fel nem osztható termékadók és támogatások egyenlege, levonva a pénzközvetítés ágazatokra és szektorokra fel nem osztott szolgáltatási díját.}$

⁶ Az Eurostat adatai alapján: Bruttó hazai termék folyó áron, vásárlóerő-paritáson (PPS), 1 lakosra jutó értékek az EU-átlag százalékában (nama_10r_3gdp).

144%-ot ért el), ugyanakkor a legelmaradottabb megye, Nógrád csupán az EU-átlag 28–31%-a között ingadozott. 2016-ig a növekedés legnagyobb részben a fővároson kívül volt megfigyelhető: Győr-Moson-Sopron megye az EU-átlag 79%-áról annak 90%-áig növekedett, majd 4 százalékpontot visszaesett 2018-ra; rajta kívül az országos átlagot megközelíti még Komárom-Esztergom megye (az uniós átlag 65–70%-a közötti eredménnyel), Fejér megye (látványos, 15 százalékpontos növekedéssel 2018-ban 70%-ot ért el) és Vas megye (az EU-átlag 56%-áról annak 64%-ára növekedett). A legtöbb megye értékei a 2010-es 35–57%-ról 2018-ig csupán az uniós átlag 40–58%-a közötti értékre növekedtek.

8.1. ábra: Az egy főre jutó bruttó hazai termék (2005-ös árakon) megyénkénti eloszlásai, 2010, 2014, 2018 (ezer Ft)

Adatok forrása: KSH, MNB.

Az egy főre jutó bruttó hazai termékben (8.1. ábra) az országos átlaghoz viszonyítva Budapest körülbelül kétszeres teljesítményt ért el a 2010-es évek időszakában. Győr-Moson-Sopron megye 2010 óta átlagosan 125%-on teljesít, Vas, Fejér és Komárom-Esztergom megye az országos átlag körül ingadoznak, továbbá Pest megye jellemzően lefelé távolodik az országos átlagtól, 2018-ban már csak annak 79%-át érte el. A többi megye az országos átlag 55–80%-a között teljesít, de a legfejletlenebb térség, Nógrád megye tartósan leszakadó pályán van, az országos átlagnak körülbelül 44%-án. E jelenségek látványosan ellentmondanak annak a feltételezésnek, hogy a gazdasági fejlettség a túlszorduló hatások révén átszivárog a centrumtérségekből a perifériákra.

A területi fejlettség (egy főre jutó bruttó hazai termék) adatait összevetve a növekedési rátákkal nincs szignifikáns béta-konvergenciára utaló jel. A béta-konvergencia egy területi egység növekedési ütemét a bázisidőszaki adat alapján magyarázza, és konvergenciáról beszélünk, ha a kimutatható összefüggés negatív irányú, azaz az alacsonyabb bázisidőszaki értékű terület egységek gyorsabban növekednek (Dusek, Kotosz 2016). Noha a 2010-es években a fővárosi térség stagnálása jelentős mértékben hozzájárult a területi szóródás csökkenéséhez, a fejlődés a vidéki térségekben a már fejlettebb megyék további erősödésével és a kevésbé fejlettek stagnálásával járt.

8.2. ábra: A bruttó hazai termék (2005-ös árakon) megyei megoszlása, 2018 (%)

Adatok forrása: KSH, MNB.

A megtermelt bruttó hazai termék megyék közötti megoszlását vizsgálva (8.2. ábra) megállapíthatjuk, hogy Budapesten koncentrálódik a termelésnek több mint harmada (ez az arány 2012-ben volt a legmagasabb, 38%, ami 2018-ra 36,5%-ra esett vissza), amihez Pest megye további kb. 10%-kal járul hozzá. Győr-Moson-Sopron megye átlagosan 5,7%-ot képvisel 2016-ig növekvő, majd enyhén visszaeső részarányal, amit Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Fejér megye, Bács-Kiskun megye és Hajdú-Bihar megye követnek 3,8–4,5% közötti értékekkel. A többi térség 2–3% közötti értékekkel járul hozzá az ország termeléséhez, míg a legalacsonyabb átlagos részarány Tolna megyében (1,7%) és Nógrád megyében (0,88%) mérhető.

A területi egyenlőtlenségek fontos mérőszáma a relatív keresztmetszeti szórás mutatója, ami a területi szóródás mértékét a térségek átlagához viszonyítja. A 2005-ös, változatlan áron számolt egy főre jutó bruttó hazai termékben a magyarországi megyék között a keresztmetszeti szóródás 2010-től 2015-ig fokozatosan csökkent, ettől kezdve pedig stagnál (2010-ben 45% volt, míg 2018-ban 40%). Mint azt az előzőekben is láthattuk, e folyamatok nem egy általános kiegyenlítődési trendet tükröznek, hanem azt, hogy az ország gazdaságát domináló Budapest és a Közép-Magyarország régió a gazdasági válság után stagnáló pályára állt, és csak néhány, jellemzően az ország északnyugati részében elhelyezkedő térség tudott kitörni. Mindeközben az ország többi térsége – kevés kivétellel – megmaradt az alacsony gazdasági fejlettségi szinten. Ha Budapest nélkül számítjuk a relatív keresztmetszeti szórást, akkor 2016-ig enyhe növekedés tapasztalható, azt követően pedig enyhe csökkenés (a 2010-es 24%-ról 2018-ra 23%-ra csökkent a mutató értéke).

A területi polarizáltságot mérő ún. duál mutató jelen elemzésben bemutatott változata az országos átlagot meghaladó egy főre jutó GDP-vel rendelkező térségek át-

lagát viszonyítja az országos átlag alatti egy főre jutó GDP-vel rendelkező térségek átlagához (részletesebben Dusek, Kotosz 2016). Egyenlőtlenség teljes hiánya esetén a mutató egységnyi értéket venne fel. A hazai, 2010 utáni, változatlan áron számított adatokat vizsgálva a duál mutató értéke hosszú távon stabil, 2 körüli értékeket vesz fel, 2014-ig 2 felett ingadozott, ezután 1,9 körül alakult. Értelmezése szerint az országos átlagot meghaladó gazdasági teljesítményű térségekben átlagosan kétszer nagyobb az egy főre jutó GDP, mint az országos átlagnál gyengébben teljesítő térségekben. Budapest nélkül számítva a duál mutatót, annak értéke a vizsgált időszakban 1,6 közelében ingadozik, és nem mutat emelkedő vagy csökkenő tendenciát. A megtermelt GDP volumenét tekintve hasonló folyamatokat jelez a területi egyenlőtlenségek másik mérőszáma, a Hoover-index is. A vizsgálatban alkalmazott változtatásban ez azt fejezi ki, hogy a bruttó hazai terméknek hány százalékát kellene átcsoportosítani a területi egységek között ahhoz, hogy annak területi megoszlása a népesség megoszlásával legyen azonos (8.1. táblázat).

8.1. táblázat: A GDP, illetve az egy főre jutó GDP megyei egyenlőtlenségeinek néhány kiemelt mutatója

		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Duál mutató (az egy főre jutó GDP alapján)	Az ország egésze	2,11	2,10	2,32	2,02	2,29	1,90	1,93	1,90	1,97
	Budapest nélkül	1,59	1,60	1,62	1,55	1,73	1,59	1,62	1,57	1,55
Keresztsmet- szeti szóró- dás (az egy főre jutó GDP alapján)	Az ország egésze	0,45	0,45	0,44	0,43	0,42	0,40	0,41	0,41	0,40
	Budapest nélkül	0,24	0,24	0,24	0,24	0,25	0,26	0,27	0,25	0,23
Hoover-index (a GDP és a népesség alapján)	Az ország egésze	21,65	21,50	21,40	20,59	20,51	19,57	20,00	19,96	19,73
	Budapest nélkül	11,33	11,30	11,09	10,79	10,87	10,62	10,97	10,73	10,44

Adatok forrása: KSH, MNB.

A megyék gazdasági fejlettség (egy főre jutó GDP) szerinti sorrendje az élmézőnyben és az utolsó helyeken is hosszú távon stabil volt a 2010-es években. Nógrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Békés megye a vizsgált időszak egészében a gazdaságilag legfejletlenebb megyék közé tartoznak, míg Budapest és Győr-Moson-Sopron megye tartósan az élen járnak. A legnagyobb változások a megyék rangsorának közepén történtek: jelentősen javított a pozícióján Bács-Kiskun megye (2010-ben a 13., 2018-ban már a 6. helyen volt) és Borsod-Abaúj-Zemplén megye (a 17.-ről a 12. helyre), ugyanakkor látványos visszaesés következett be Hajdú-Bihar megyében (a 8.-ról a 14. helyre esett) és Csongrád-Csanád megyében (a 9.-ről a 13. helyre került vissza). Tolna

megye jelentős hullámzásokon ment át. Pest megye az egy főre jutó GDP-ben a gazdasági válság után nem tudta megtartani a korábbi pozícióját, és a megyék között az 5–6. helyen van, 2018-ban pedig már a 7. helyre csúszott).

Területi politika: A kiegyenlített területi fejlődés alapvető területpolitikai cél

A területi egyenlőtlenségek nemzetközi összehasonlításban (az uniós, illetve a vi-segrádi országokhoz képest) magasak, és a fenntartható növekedés érdekében mér-séklődésük szükséges. A 2010-es évek első éveiben a válságból való kilábalás, az egyensúlyi helyzet stabilizálása volt a prioritás, amit a kormányzat erőteljes centra-lizációval kívánt megvalósítani, és a beavatkozások inkább a természetleges megoldást követték, ami a fejlett térségek további növekedését erősítette (Varga, Lengyel 2019). A 2010-es években azok a térségek bizonyultak sikeresebbnek, amelyek jelentős mértékben részesülnek a külföldi működőtőke-beruházásokból, illetve amelyek – többnyire kormányzati preferált beruházások által – újrapiarosodó pályára áll-tak rá (Lőcsei, Jakobi 2014; Lux 2017, 2020; Lux, Horváth 2018). Azok a térségek, amelyek kimaradtak ezen ipari fejlesztésekből és a gazdaságuk döntően a közzféra szerepvállalására hagyatkozik (pl. az átalakulásból kimaradt ipari válságtérségek, a rurális térségek, a vidéki egyetemvárosok térsége), tartós stagnálással, illetve le-szakadással néznek szembe. Az európai uniós források jelentős mértékben járulnak hozzá Magyarország gazdasági fejlődéséhez, viszont ez inkább összgazdasági szin-ten jelentkezik, a területi egyenlőtlenségek csökkentésében mérsékeltebb a szere-pük (Varga, Lengyel 2019). A nemzetgazdaság versenyképessége és fenntartható növekedése érdekében területalapú (place-based) fejlesztéspolitika megvalósítása szükséges (Pogátsa 2016), amely alulról szerveződő (bottom-up), széles bázisú fej-lesztési szemléletet követ. Noha a külföldi működőtőke-beruházások jelentős ter-melékenység- és versenyképesség-javulást eredményeztek az érintett területeken, növekedésgeneráló hatásuk hosszú távon várhatóan nem lesz stabil, és nem segí-tik a kiegyenlített területi fejlődést (Gál 2019). A foglalkoztatás gyors emelkedése a 2010-es években a területi kiegyenlítődés irányába hatott, és jelentős szerepe volt a gazdasági növekedés gyorsulásában, ugyanakkor hosszabb távon a kedvezőtlen demográfiai folyamatok és a foglalkoztatási tartalékok kimerülése miatt leginkább csak a termelékenység emelkedésétől, illetve a tőkeellátottság és az emberi erőfor-rás stratégiai fejlesztésétől várható a versenyképesség javulása, a közepes jövedelmi csapdából való kitorés (Czifrusz 2020; Török, Konka 2019). A termelékenységben viszont jelentősek a területi különbségek (míg Budapest termelékenysége az orszá-gos átlag kétszeresét közelíti, a fővároson kívüli térségek átlagosan az országosnak a háromnegyedét érik el, Nógrád megye pedig csak a felét), így a fejlesztési beavat-kozásokat tematikailag erre célszerű koncentrálni.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány megírását a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH) „A területi gazdasági folyamatok hosszú távú előrejelzése: regionális modell építése magyarországi adatokon” című, K16_120004 számú kutatása támogatta.

Irodalom

- CZIRFUSZ M. (2020): *Foglalkoztatás*. Jelen kötetben.
- DUSEK T., KISS J. P. (2008): A regionális GDP értelmezésének és használatának problémái. *Területi Statisztika*, 3., 264–280.
- DUSEK T., KOTOSZ B. (2016): *Területi statisztika*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- GÁL Z. (2019): Az FDI szerepe a gazdasági növekedés és a beruházások területi differenciálódásában Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 6., 653–686.
- GYÖRI R., MIKLE GY. (2017): A fejlettség területi különbségeinek változása Magyarországon, 1910–2011. *Tér és Társadalom*, 3., 143–165.
- HORVÁTH GY. (2010): A paradigmaváltás szükségessége a magyar területpolitikában. In: Barta Gy., Beluszky P., Földi Zs., Kovács K. (szerk.): *A területi kutatások csomópontjai*. MTA RKK, Pécs, 454–472.
- LENGYEL I., VARGA A. (2018): A magyar gazdasági növekedés térbeli korlátai – helyzetkép és alapvető dilemmák. *Közgazdasági Szemle*, 5., 499–524.
- LÓCSEI H. (2012): A konjunktúramutatók területi egyenlőtlenségei az ezredforduló után Magyarországon In: Nemes Nagy J. (szerk.) *Térfolyamatok, térkategóriák, térelemzés*. ELTE Regionális Tudományi Tanszék, Budapest, 31–43. (Regionális Tudományi Tanulmányok; 16.)
- LÓCSEI H., JAKOBI Á. (2014): Geographical aspects of regional growth processes in Hungary in the years of global recession In: Madry, C., Dirin, D. (eds.): *The economic transformation of the cities and regions in the post-communist countries*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, 129–144.
- LUX G. (2017): *Újraiparosodás Közép-Európában*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, Pécs.
- LUX G. (2020): *Ipar*. Jelen kötetben.
- LUX G., HORVÁTH, GY. (eds.) (2018): *The Routledge handbook to regional development in Central and Eastern Europe*. Routledge, London, New York
- NÉMETH N. (2009): *Fejlesztési tengelyek az új térszerkezetben. Az autópálya-hálózat szerepe a regionális tagoltságban*. ELTE Regionális Tudományi Tanszék, Budapest. (Regionális Tudományi Tanulmányok; 15.)
- POGÁTSZA Z. (2016): A Barca-jelentés. In: Pogátsza Z., Fábíán A. (szerk.): *Az európai kohéziós politika gazdaságtana*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 145–162.
- RECHNITZER J. (2010): Húsz év múltán – a gazdaság és a társadalom térszerkezetének változásai. In: Barta Gy., Beluszky P., Földi Zs., Kovács K. (szerk.): *A területi kutatások csomópontjai*. MTA RKK, Pécs, 317–335.
- SZABÓ P. (2015): *Régió és térszerkezet – az elmélettől a területpolitikáig*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- TÖRÖK Á., KONKA B. (2019): Euklidész és a magyar regionális fejlődés. *Közgazdasági Szemle*, 6., 713–722.
- VARGA A., LENGYEL I. (2019): Előszó. *Közgazdasági Szemle*, 6., 597–606.